

XIX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE GÜMÜŞHACIKÖY MADENLERİNİN DURUMU¹

Doç. Dr. Songül KEÇECİ KURT*

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan CEVGER*

ÖZET

Osmanlı para düzeninin tedavül ihtiyacını karşılaması bakımından büyük ehemmiyet arz eden madenler, devletin gelir kaynakları arasında bulunması nedeniyle de önemlidir. Osmanlı Devleti, ilk dönemlerden itibaren ele geçirdiği bölgelerdeki madenleri stratejik ve askerî öneme sahip alanlar olarak görmüştür. XV. ve XVI. yüzyıllarda iyi bir düzeyde olan Osmanlı madencilik, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramayarak zayıflamaya başlamıştır. Bu çalışmada XIX. yüzyılın başlarında Gümüşhacıköy madenlerinin durumu incelenmiştir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Gümüşhacıköy madenleri emanet usulüne göre eminler aracılığı ile yönetilmektedir. Gümüşhacıköy'e atanan eminler genel olarak bir yıllığına atanmaktadır ve madende özellikle gümüş ve kurşun madenleri çıkarılmaktadır. Maden ocağının yakın çevresindeki yöreler maden ocağının ve burada çalışacakların ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirilmiştir. Bu bölgelerin reayası, hizmetleri karşılığında çeşitli vergilerden de muaf tutulmuşlardır. Gümüşhacıköy'de bir darphânenin bulunduğu ve çıkarılan gümüşün zaman zaman Samsun iskelesi üzerinden İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma kapsamında Devlet arşivleri fonlarında yer alan özellikle Cevdet tasnifi belgeleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gümüşhacıköy, Maden, Osmanlı, XIX. Yüzyıl.

THE SITUATION OF GUMUSHACIKOY MINES IN THE FIRST QUARTER OF THE XIXth CENTURY

ABSTRACT

The mines which provided the money streaming in Ottoman period was important as these mines were the money income for the Ottoman Treasury. The Ottoman Empire from the initial periods accepted the mines as important strategic and military places in which they occupied or invaded. Despite the mining in Ottoman in XVth and XVIth centuries had a capacity to compete with the European countries, starting from the XVIIIth century the sector failed to compete with those countries and started to drop behind. In this study, the situation of the Gumushacikoy mines was examined in the beginning of the XIXth century. In the first quarter of the XIXth century, Gumushacikoy mines are managed by means of Emin. It is observed that the orders assigned to Gumushacikoy were assigned to a year in general. In this mine, especially silver and lead mines are removed. The locations in the immediate vicinity of the mine were also assigned to meet the needs of the mine and those who would work there. The people of these regions were exempted from various taxes in return for their services. It is understood that there was a mint in Gumushacikoy and that the extracted silver was sent to Istanbul from time to time through Samsun Pier. In this study, especially Cevdet classification documents were used in the funds of State Archives.

Keywords: Gumushacikoy, Mine, Ottoman, XIXth Century.

¹ Bu çalışma, SEB-BAP 18-0184 nolu proje kapsamında Amasya Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenmiştir.

* Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, songul.kurt@amasya.edu.tr

* Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, gurkan.cevger@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde hazinenin önde gelen gelir kaynaklarından biri olan madenler, ordunun ihtiyacı olan çeşitli malzemelerin yapımında, inşaat sektöründe ve pek çok alanda kullanılmaktadır. Madenleri vazgeçilmez kılan diğer bir sebep ise para ihtiyacını karşılamasıdır. Gelir kaynaklarını merkezde toplamanın en temel yolu nakit para yani altın ve gümüştür. Madenler Osmanlı merkez hazinesinin temeli sayılmaktadır. Güçlü ve büyük orduların meydana getirilmesi, bunların çok uzak savaş meydanlarına nakledilmesi ve aynı zamanda askeri garnizonların ayakta tutulması nakit para ihtiyacını doğurmaktadır. Devlet de nakit para akışını düzenli bir biçimde sağladığı sürece iktidarını koruyabileceğine inanmaktadır. Hazinenin değerli madenlerle doldurulmasına dayanan fiskalizm Osmanlı ekonomik zihniyetinin temellerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle altın ve gümüş madeninin temini önemlidir. Bunların elde edilmesi için uluslararası ticaret ve özellikle gümrük vergilerinin alındığı transit merkezlere hâkim olmak gerekmektedir. Dolayısıyla I. Murat'tan itibaren Sırbistan ve Bosna kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Çünkü bu bölge zengin altın ve gümüş madenlerine sahiptir. Macaristan ve İtalya için hayati önem taşıyan madenler Osmanlı Devleti ile bu devletler arasındaki rekabetin en önemli nedeni olmuştur. Madenlerin devlet için önemini anlayan II. Mehmed de bu bölgelerin ele geçirilmesi amacıyla mücadelesini yoğunlaştırmıştır.² Fatih Sultan Mehmet döneminde Balkanlar'da ve Anadolu'da yapılan fetihlerle bu yerlerde bulunan madenler, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu maden rezervlerini ve çeşitliliğini artırmıştır.³ Sayıları her geçen gün artan maden ocakları Osmanlı Devleti açısından giderek önemli bir ekonomik sektör haline gelmiş, madenlerin işletilmesi, madenlerden elde edilen cevherinin işlenmesi, çalışanların istihdamı, gerekli olan odun, kömür vs.nin ilgili yerlere nakledilmesi sektörün faaliyet alanını genişletmiştir.

Osmanlı maden yatakları içinde Avrupa topraklarında bulunan madenler daha önemli görülmüştür. Osmanlı Devleti madenleri uzun yıllar hiç değiştirmedığı idari kurallar ve işletme yöntemleriyle yönetmiştir. Devlet maden sektörünün üretimini yönettiği gibi bu üretimi kendisi tüketmiştir. Osmanlı topraklarında çıkarılan ve işlenen en önemli madenler altın, gümüş, bakır, demir, şap ve lüle taşıdır.⁴

Bu madenlerden biri olan gümüş madeni; kuyumculuk, dokumacılık ve simkeşlik gibi alanlarda kullanılmasının yanında Osmanlı para birimi olan akçenin de gümüşten kesilmesi nedeniyle devlet açısından önem verilen bir maden olmuştur. Bunun en mühim göstergelerinden birisi Fatih Sultan Mehmet döneminde hazinenin %70'ine yakın bir bölümünün gümüş akçelerden oluşmasıdır. Osmanlı ülkesinde pek çok yerde gümüş madeni çıkarılmaktadır. Hemen her büyük maden ocağının yanında bir de darphâne bulunmaktadır. Bu ocaklarda simli kurşun denilen maden eritilip kurşunundan ve varsa altınından ayrılmaktadır.⁵

---

² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 1, İstanbul 2000, Eren Yayıncılık, s.96-97.

³ Mustafa Altunbay, *Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik*, *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 791.

⁴ Donald Quataert, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1985, s.914.

⁵ DİA, "Gümüş" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s.270-271.

Anadolu’da faaliyet gösteren en eski maden yataklarından biri de Gümüşhacıköy madenleridir.⁶ Bu bölge Osmanlı topraklarında gümüş çıkartılan yerlerden biridir. Maden ocaklarında gümüş ile çıkarılan bir diğer maden ise kurşundur. Osmanlı Devleti döneminde Amasya sancağına bağlı Gümüşhacıköy ve buna bağlı Bakırçayı madeni Anadolu’da önemli gümüş ve kurşun rezervine sahip bir bölge olarak bilinmektedir.⁷ Amasya tarihi ile ilgili çok önemli bilgiler veren Abdizade Hüseyin Hüsametdin de Amasya sancağında altın, gümüş, bakır, gaz, kömür, tuz gibi madenlerin bulunduğunu ifade etmiştir.⁸

Bu çalışmada ilk olarak XIX. yüzyıl öncesi Gümüşhacıköy Madenleri kısaca değerlendirildikten sonra, XIX. yüzyıl başlarında Gümüşhacıköy Madenleri; madenlerinin hukuki durumu, yönetimi ve işletilmesi, Darphânenin madendeki yükümlülükleri, madenin yönetimi, çalışanları incelenmiştir.

1. XIX. YÜZYIL ÖNCESİ GÜMÜŞHACIKÖY MADENLERİ

Arşiv kayıtlarında “Gümüş ma’ Hacıköy” olarak geçen Gümüşhacıköy, tarihte Gümüş ve Hacıköy beldelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Gümüş, Hacıköy’ün güney ve kuzey bölgesinde yer almaktadır. Şehrin konumu düz ve genellikle kuzeye doğru eğimli üçgeni andıran bir arazi üzerindedir. Gümüş kasabası, İnegöl Dağı’nın doğu eteklerinde bulunan ve Hacıköy’ün iki kilometre kadar uzağında olan bir yerdir. İnegöl Dağı’nın etrafında ve tepelerinde gümüş madeni bulunduğu bilinmektedir. Bu sebeple Hüseyin Hüsameddin bu kasabaya 985-986 yıllarından itibaren Gümüş denildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bazı ulemânın, kasabanın adını Araplaştırarak; Kumus ve değiştirerek Fizza olarak adlandırdıklarını da eklemiştir.⁹ Bu bölge Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle önce Danişmendilerin daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti’nin hakimiyetine girmiştir.¹⁰ Bu dönemde Selçuklu emirlerinden “Emir Gümüşlü” lâkablı Eminüddin Yunus el-Kumsi’nin çabaları ile belde oldukça gelişmiştir.¹¹ Selçukluların hakimiyetinden sonra Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı topraklarına katılan kasabaya¹² Çelebi Sultan Mehmed zamanında 1403-1404 yıllarında Amasyalı Kutlu Beyzade Halil Bey, Gümüş maden emini olarak tayin edilmiştir. ¹³

Hacıköy kasabası ise Hüseyin Hüsametdin’in verdiği bilgilere göre İslâm fetihleri öncesinde Kemari/ Kimri Türkleri’nden bir kısmının bu bölgeye yerleştirilmesiyle “Kemari” ismi ile anılmıştır. Üç yüz seneden fazla bir süre bu isimle anılan kasabaya daha sonraları 1378-1379 yıllarında Kimri kabilesinden Sadreddin Artuk et-Türkmânî el-Kaymari’nin bu bölgede yapmış olduğu imar çalışmaları ile birlikte buraya “cemâre” denmeye başlamıştır.

⁶ Erkan Fidan, “Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu’da Kullanılmış Olan Maden Yatakları”, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, C. 5, 2016, S:9, s.49-59.

⁷ Fahrettin Tızlak, Osmanlı Devleti’nde Madencilik, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, 1999, s.318-319.

⁸ Abdizade Hüseyin Hüsametdin, *Amasya Tarihi*, Cilt 1., Hikmet matbaası, 1329-1330, s. 99.

⁹ A, g. e, s.359.

¹⁰ İlhan Şahin-Feridun Emecen, “Amasya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1991, s. 1.

¹¹ Abdizade Hüseyin Hüsametdin, *a.g.e.*, s.359.

¹² Şahin,Emecen, *a.g.m.*, s.1.

¹³ H.816 (M. 1413-1414) yılında beylerbeyi olan Halil Paşa H.818 (M. 1415-1416) yılında Selçuklu yapıları tarzında taştan bir medrese binası inşa ettirerek vakfını kurmuştur. Bu medresenin ismi Medrese-i Haliliye’dir. H.833(1429-1430) yılında Yörgüç Paşa, Medrese-i Haliliye’nin yanına oldukça büyük bir cami-i şerif yaptırmıştır. Abdizade Hüseyin Hüsametdin, *a.g.e.*, s.359.

Bundan sonra, adı geçen şahsın torunlarından Hâcî Ahmed Çelebi bin Mehmed Çelebi 1490-1491 yıllarından itibaren Gümüş Maden Nazırı olarak Hacıköy’de ikâmet etmeye başlamıştır. Nazır, burada madeni geliştirerek, halka iyi davranmış, bu nedenle Hacı Nazır köyü gelişmiştir ve Artuk-âbâd dahi bu bölgeye dahil edilmiştir. Hacı Ahmed bin Mehmet Çelebi’nin ismi ile ünlene bu köyün ismi Hacı Nazır köyü- Hacıköyü olarak değişmiştir. Gümüş Madeni daha sonra has arpalık olarak Köprülü Mehmed Paşa’ya verilmiştir. Burada ikamet etmesi mecburi tutulan Paşa, Hacıköy’de bedesten, cami ve hamam gibi çeşitli binalar inşa ettirerek bunları 1660-1661 yıllarında vakfetmiştir. Yine aynı aileden gelen Köprülü-zâde Abdülbaki Bey bin Hafız Ahmed Paşa, 1756-1757 yıllarında Gümüş Madeni emini ve kefilisi olarak buraya tayin edilmiştir. Vazifesi süresince bölgedeki câmi-i şerifi yenilemiş ve hamam başta olmak üzere yeni binalar inşa ettirmiştir. Böylelikle kasabanın gelişmesine yardımcı olmuştur. Buraya yönetici olarak tayin edilen kişilerin Hacıköy’de yapmış oldukları katkılardan dolayı Hacıköy gelişmiş, Gümüş kasabası da Cemâre, Artuk-âbâd, Saray, Hâcî Yahya, Ada Tepe, Beğlik Çayır, Ermeni Kilisa, Çay adlarındaki sekiz mahalleden oluşan bir nahiye merkezi haline getirilmiştir.¹⁴

Görüldüğü üzere Gümüşhacıköy’de madencilik faaliyetleri çok eski yıllardan itibaren başlamış, Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından itibaren de bu madenler eminler vasıtasıyla idare edilmiştir. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Amerika kıtasından gelen bol miktardaki gümüş madeni işlenerek para, değerli eşya ve külçe şeklinde Akdeniz bölgesinde ve Osmanlı ülkesinde yayılmıştır. Bu durum Osmanlı piyasalarını mali açıdan sıkıntıya sokmuştur. Osmanlı madenlerinin üretim maliyeti yüksek olduğundan gümüş ocaklarının ve darphânelerinin uzunca bir süre kapatılmasına neden olmuştur. Bu süre içerisinde çeşitli problemler yaşayan Gümüşhacıköy madencilğinde, XIX. yüzyılın başlarında yeniden bir canlanma yaşadığı görülmektedir.

2. XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA GÜMÜŞHACIKÖY MADENLERİ

2.1. Madenlerin Hukuki Durumu

Osmanlı Devleti, madenleri daha ziyade toprak mülkiyeti içerisinde değerlendirmiştir. Herhangi bir yerde madenin işletilmesi söz konusu olursa öncelikle o arazinin mülkiyeti meselesinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Osmanlı toprak yönetiminde topraklar; arazi-i memlûke, arazi-i mîriyye, arazi-i mevkufe, arazi-i metruke, arazi-i mevat olmak üzere beş kısma ayrılmıştır. Eğer madenin bulunduğu arazi tasarrufa elverişli bir arazi ise mutasarrıfın gücü yeterse beşte birini devlete vermek şartıyla işletebilmektedir. Eğer işletmeye gücü yetmiyorsa mutasarrıfa bir hak tanınmaz ya devlet kendisi işletir ya da bu işi yapmaya muktedir bir kimseye devretmektedir. Burada amaç servetin âtil kalmaması ve madenin işletilmesidir. Metruk ve vakıf arazide de madenin işletilmesi esastır.¹⁵

¹⁴ Abdizade Hüseyin Hüsamettin, *a.g.e.*, s. 352-353.

¹⁵ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Maden İşletme Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1943, C. 2, S. 1, s. 119.

Arazi-i memlûke yani mülkiyeti bir şahsa ait olan arazide bir maden ortaya çıkarsa madenlerin beşte birini devlete, kalanını arazi sahibine ya da madeni bulana aittir. Madenin sahibinin elinde bekletmesine da müsaade edilmemiştir. Arazi-i mîrîyede yani rakabesi devlete kullanım hakkı reayaya bırakılan arazide çıkan maden devlete aittir. Dolayısıyla toprağı tasarruf edenlerin bir hakkı bulunmamaktadır. Arazi-i mevkufe; arazi-i mevkufe-i sahiha, arazi-i mevkufe gayrisahiha olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Arazi-i mevkufe-i sahihanın mülkiyeti vakfa ait olduğundan uygulamada çok da yer almasa da bu arazide çıkan maden vakfa ait olarak kabul edilmiştir. Arazi-i mevkufe-i gayrisahihanın sahibi devlet olduğu için burada çıkan madenler de devlete aittir. Arazi-i metrukede çıkan madenin de beşte biri devlete geri kalanı işletene aittir. Arazi-i mevat kimsenin tasarrufunda olmayan topraklar olduğu için burada çıkan madenin beşte biri madeni bulana geri kalanı ise işletene verilmiştir.¹⁶

Bu çerçevede düzenlenmeye çalışılan madencilik sektörü Osmanlı Devleti'nin üzerinde itina ile durduğu konulardan biridir. Bu sektörün sağlıklı bir biçimde işletilmesi ve üretimin devamlılığını sağlamak için çeşitli kanunlar çıkarmıştır. Temelinde İslam maden hukuku bulunan Osmanlı maden hukuku zaman içerisinde bazı farklılıklar göstererek kendine has bir hüviyete kavuşmuştur. II. Bayezid dönemi Osmanlı maden kanunlarının düzenlenmesi açısından önemli bir dönem olmuş Almanya ve Bohemya modeline göre hazırlanmış Sakson kanunları, Sakson madenciler Osmanlı ülkesine göç edince mevcut ocakları bu kanunlara göre ıslah ettiklerinden madencilikle ilgili birçok terim de Osmanlı kanunnamelerine girmiştir.¹⁷

Osmanlı Devleti'nde bir maden için ayrı ayrı kanunlar yapmak yerine “kanun-ı kadim” olarak tabir edilen eski kanunların uygulanması esastır. Maden kanunlarında ise madenlerin yönetimi ve nasıl işletileceği ile ilgili hükümler bulunmamaktadır. Yönetimi ve işletilmesi ile ilgili hususlar ihtiyaçlara göre yöneticinin inisiyatifine bırakılmıştır.¹⁸

2.2. XIX. Yüzyılda Gümüşhacıköy Madenlerinin Yönetimi ve İşletilmesi

Madencilik alanında oluşturulan bu kanunları uygulayabilmek için öncelikle para kaynağını temin etmek amacıyla oluşturulan mali bir birim olan mukataayı anlamak gereklidir. Çünkü mukataaların en önemli gelir kaynaklarından biri madenlerdir. Mukataa, “*devlete ait bir kısım vergi ve resimlerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi*” anlamına gelip çok büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bu sayede hazineye önemli ölçüde gelir sağlanmaktadır. Devlet, ziraat, esnafılık ve ticaret alanlarında olduğu gibi madencilik alanında da doğrudan söz sahibidir.

Madencilikte altın, gümüş madenlerinin tamamına yakını, bakır ve kurşun madenlerinin büyük bölümü devletin mülkiyetinde olduğu için bunların neredeyse tamamı birer mukataa olarak örgütlenmiştir. Madenlerin de içinde bulunduğu bu mukataaların en büyükleri merkezden kontrol edilmiş, gelir ve giderleri kayıt altına alınmıştır. Uzak bölgelerde bulunan mukataaların yönetimi ise voyvodalık, muhassıllık veya nezaret şeklinde örgütlenmiştir.

¹⁶ Çağatay, a.g.m., s. 119-121

¹⁷ Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara 1997. TTK Yayınları. s. 6.

¹⁸ Tızlak, a.g.e., 7-8.

Fakat daha sonraki yıllarda, mâlikâne sistemindeki borçlanmanın çok yüksek faiz ödemeleriyle gerçekleştiği anlaşıldığından mukâtaaları iç borçtan kurtarmak için 1760 yılına doğru gelirleri çok hızlı bir biçimde artan bazı mukâtaalar mâlikânelikten çıkarılıp devlet adına Darphâne'nin idaresine verilmiştir.¹⁹ Yine bu siyasetin bir devamı olarak XVIII. yüzyılın sonlarında Nizâm-ı Cedîd hareketiyle beraber büyük ve kârı yüksek mukataalar, mâlikâne (mukataaların belli bir süre değil ömür boyu iltizama²⁰ verilmesi) sektörü dışına çıkarılmıştır. Amaç, mâlikânegilerin almakta olduğu rantı hazineye aktarabilmektir. Devlet hukuka uygun olarak malikaneciler öldükçe bu mukataaları devlet görevlilerine iltizama vermiştir. Böylece bu bölgeler hazinenin kontrolüne girebilmiştir. Kontrolü hazineye geçen mukataalar da mahallî âyan ve eşrafın iltizamlardaki etkinliğini azaltmak için 1811'den itibaren buldukları bölgenin vali veya sancak beyine iltizama vermeye başlanmıştır. 1811-1839 döneminde bütün mukataalar merkezden tayin edilen vali, mütesellim ve voyvodalara iltizama verilerek idare ettirilmiştir.²¹

İşte bu politika doğrultusunda 1760 yılına doğru gelirleri hızla artan bir kısım mukâtaaların mâlikânelikten çıkarılarak devlet adına Darphâne'nin idaresine verilmesiyle²² Gümüşhacıköy madenlerinin Darphâne-yi Amire tarafından idare edildiği görülmektedir. Yüzyıllar boyunca mevcut kurullarla idare edilen Gümüşhacıköy madenlerinin XIX. yüzyıl başlarında yeniden "feth ve güşad" olduğuna dair arşiv kayıtlarında bilgiler bulunmaktadır.²³ Osmanlı Devleti'nde bir yerde maden bulunursa o bölgeden alınan örnek İstanbul'a gönderilip incelendikten sonra maden ocağı açılmasına karar verilirse civar köylerin ahalisi reayadan ayrılarak madenlerde çalıştırılmaktadır. Ayrıca maden ocaklarının yakın çevresindeki yöreler de maden ocağının ve burada çalışacakların ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirilmiştir.²⁴ Bu doğrultuda Gümüş ile Hacıköy'deki madenden numuneler alınarak İstanbul'a gönderilmiş, Gümüşhane'den madenci ustaları getirilmiş, yeni fırınlar açılmış, atanan maden emînleriyle maden daha verimli bir biçimde işletilmeye çalışılmıştır.

1800 yılında Canik muhassılı ve Karahisar-ı Şarki sancağı mutasarrıfı Mahmud Tayyar Bey'dir. Onun tarafından yazılan yazıda Amasya sancağında bulunan Gümüş kazâsında yeniden ortaya çıkan bir "ma 'âdîn-i cedid-i hümâyûn" dan bahsedilmektedir. Bu madenin çıkarılması işlemlerinden madene bağlı Gümüş ile Hacıköy ve Kabakoz nahiyesi ahalileri yükümlü hale getirilmiştir.²⁵

¹⁹ Mehmet Genç, "Mukâtaa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006, c.31, s.129-131.

²⁰ İltizam ise "özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması"dır ve bu işi yapanlara da mültezim denir. Uygulamada Mehmet Genç'in ifade ettiği gibi "Devletin, genellikle belirli bir mekânla sınırlı mukâtaa birimlerini vergilendirmeyi rekabete açık, ekseriya müzayede ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre (tahvil) için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesidir". Bkz. Mehmet Genç, "İltizam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, C.22, 154-158.

²¹ Genç, *a.g.m.*, s. 157.

²² Genç, "Mukâtaa", s.131.

²³ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Darphâne [C..DRB.]*, Dosya no: 18/Gömlek no: 865, H.18 S 1215 (M.11 Temmuz1800)

²⁴ Bülent Varlık, "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1985, s. 917.

²⁵ Songül Keçeci Kurt, Osmanlı Döneminde Gümüşhacıköy'de Madencilik, 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (14 – 17 Şubat 2019 / Yalova), s.79-93.

Osmanlı madenleri birkaç farklı şekilde işletilmiştir. Bunlar; emanet, iltizam ve ihale yöntemleridir. İhale yönteminde, madenlerin aranması ve çıkarılması işini devlet uzun süreliğine şahıslara veya şirketlere kiraya vermektedir.²⁶ Maden ocağı gelirlerinin peşin ücret karşılığında ve belli bir süre mültezimlere verilmesi esasına dayanan yöntem ise iltizam yöntemidir. Emanet usulünde ise “Maden Emmini” olarak atanan kişi belli bir ücret karşılığında madeni yönetme görevini üstlenmektedir. Keban-Ergani, Gümüşhacıköy ve Bulgardağı gibi büyük madenlerin işletilmesinde bu yöntem tercih edilmiştir ve maden eminine sermaye akçesi olarak teslim edilen paradan madenin tüm giderleri karşılanmaktadır.²⁷ Gümüşhacıköy’de 1800 yılında madenin işletilmesine dair alınan kararda Trabzon’daki Hatuniye vakfına bağlı olup Merzifon kazâsında bulunan Korköy köyü ve Hacıköy kazâsı dahilinde olan ve Döğüncü ve Arabacı köyleriyle Zeytun kazâsının bütün köyleri serbestiyet üzere bu madene bağlanmıştır. Bahsedilen bu köylerin senelik iltizam bedelinin her sene mart başından Darphâne-i Amire tarafından alınıp eminnere sermaye kaydedileceği belirtilmiştir. Zeytun kazâsı ve emir üzere hasıl olan aşar ve rüsumatın eskisi gibi sipahiler, onda birini tahsil edip imdad-ı hazariye ve nüzul ve avarız malları maden emini tarafından tahsil edilip ve zamanında yerli yerine teslim edilip madene dahil edilecektir.²⁸ Bu madende daha sonra eminnere sermaye olarak kaydedilen yerler arasında Hacıköy mukataası ve Köprülü evkafından olmak üzere kendinin olan iltizam bedeli ve Gümüş köy mukataası da bulunmaktadır.²⁹

Yaklaşık altı ay sonra 6 Ocak 1801 yılında dönemin Darphâne-yi Amire Nazırı Ahmet Şakir’in takriri üzere Gümüş ile Hacıköy kazâsında ortaya çıkan “Ma ‘âdîn-i Cedid-i Hümûyûn Emaneti” nin idaresi Ömer adındaki bir şahsa ihale ile verilmiş ve bu durum Merzifon ve Zeytun kazâları naiblerine bildirilmiştir. Merzifon ve Zeytun kazâları naiblerine buradaki çalışmalar, maden cevherinin bolluğu yeni mağaraların açıldığı ve üç yeni fırının eklendiği ile ilgili bilgi verilmiştir.³⁰

Ertesi yıl Amasya sancağı mütesellimliğine bir yıl süre ile Maden Emmini Silahdar Seyyid Ömer Ağa getirilmiştir.³¹ Böylece devlet, maden mukataasını idare eden şahsa Amasya mütesellimliğini vererek bu bölgeyi merkezden kontrol etmeye çalışmıştır. Madenin giderleri için ise Gümüş köy mukataası, Hacıköy mukataası ve Köprülü vakfından elde edilen gelirler ayrılmıştır. Bu gelirlerin toplanması işi ise iltizama verilmiştir. Şöyle ki; 1802 yılında Gümüşhacıköy madenleri Mustafa adındaki şahsa ihale olunmuş, yukarıda belirtildiği gibi madenin giderleri için Gümüş köy mukataasıyla senelik iltizam bedeli olan meblağın mutasarrıf tarafına, Hacıköy mukataası ve Köprülü evkafından olmak üzere kendinin olan iltizam bedeli hakkı mütesellim tarafına, her sene Darphâne-yi Amire’den verilmek üzere maden eminnere sermaye olarak kaydedilmektedir.

²⁶ Özkan Keskin, Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906), *OTAM*, 2011, 29(2), 125-148.

²⁷ Çağatay, *a.g.m.*, s.125

²⁸ *BOA, C..DRB.*, 18/ 865, H.18 S 1215 (M.11 Temmuz1800)

²⁹ *BOA, C..DRB.*, 39/1909, H. 1216 L 09 (M. 12 Şubat 1801)

³⁰ Keçeci Kurt, *a.g.m.*, s.84.

³¹ *BOA, C..DRB.*, 6/293, H. 1216 Ş 26(M. 1 Ocak 1802). Bazen voyvoda da denilen mütesellim, Osmanlı’da çeşitli idarî görevliler için kullanılan bir tabirdir. Mütesellim, beylerbeyinin veya sancak beyinin vekili görevini üstlenerek onların yerlerinde bulunmadığı durumlarda vekilliğini üstlenerek işlerini yürütmektedirler. Aynı zamanda sancağın devlet hazinesine ödemek zorunda olduğu para ile diğer gelirleri toplayıp zamanında göndermekle görevli bir memurdur. Bkz. Yücel Özkaya, “Mütesellim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.32, s. 203-204.

Bununla ilgili arşiv belgesinde madenin sermayesi olan iltizam bedellerine de yer verilmiştir. Buna göre Gümüş ile Hacıköy kazâsı mal, hafriye ve ikramiye namıyla 1900 kuruş, Amasya mütesellimine yalnız hafriye olarak 88 kuruş, Sivas valilerine 39 hane itibarıyla yalnız Gümüş karyesi 1518 kuruş mal, nüzûl ve avarız olmak üzere toplam 2526 kuruştur. Bu senelik bedelin emin vasıtasıyla toplanması istenmiştir. ³²

2.2.1. Darphâne'nin Madendeki Yükümlülükleri

Dârüddarp ve dârüssikke adlarıyla anılan Dârhane, Osmanlı Devleti'nde para basım yeri olarak kullanılmıştır. İlk kurulduğu yıllardan itibaren para basma faaliyetlerinde bulunmuş olan devletin toprakları genişledikçe maden yataklarına yakın yerleşim yerlerinde, ticarî ve idarî önemi olan şehirlerde yeni darphâneler açılmış ve sadece Osmanlı parası basılmıştır.³³ Para basma işi Gümüş'te çok eski dönemlerden itibaren yapılmaktadır. Burada Selçuklu Devleti zamanında ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde darphâne açılarak sikke darp edilmiş olduğu için darphânenin ismi bu beldedeki bir mahalleye verilmiştir.³⁴

Darphâneler, Edirne, Belgrad ve Budin gibi şehir merkezleri ile genellikle maden yataklarının bulunduğu yerlerde açılmıştır. Fakat Amerikan gümüşünün Avrupa'dan sonra doğuya akışı yüzünden maliyeti yüksek maden ocakları kapanmıştır. Bu nedenle darphânelerin maden temininde sıkıntılar yaşanması düşük ayarda akçe basılmasına neden olmuş bu durum önlenemeyince darphâneler kapanmaya başlamıştır. Darphâneler XVII. yüzyılda sadece belli başlı merkezlerde faaliyetlerini sürdürebilmiştir. XVIII. yüzyılda Darphâne sadece para basan yer olmaktan çıkıp bazı mukâtaâların idaresini yürüttüğünden ayrıca değişik mukataaların toplandığı bir hazine haline gelmiştir. III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında Darphâne çeşitli mukataaları yönetmekle de görevlendirilmiştir. Bu dönemde askerî ıslahat için kaynak arandığından tek hazine tek bütçe yerine gelir kaynaklarından bazıları belli giderlere tahsis edilerek çeşitli fonlar oluşturulmuştur. Böylece Darphâne müstakil bir hazine haline getirilmiştir.³⁵ İncelenen dönemde Gümüşhacıköy madenleri; Kastamonu, Diyarbakır bakır kalhanesi gibi Darphâne tarafından idare edilen mukataalardan biridir.

Maden emini doğrudan darphânedan atanmaktadır ve herhangi bir mahalli yöneticinin bu konuda söz söyleme yetkisi bulunmamaktadır. 1801 yılında Darphâne-i Amire Nazırı Ahmet Şakir'in takriri üzere Gümüş ile Hacıköy kazâsında ortaya çıkan madenin yönetimi Darphâne-yi Amire tarafından Ömer'in uhdesine ihale olunduğu ³⁶ bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Maden emini aynı zamanda yılsonu hesaplarında ve madenle ilgili konularda darphâne nazırına karşı sorumludur.³⁷

³² BOA, C..DRB., 39/1909, H. 1216 L 09 (M. 12 Şubat 1801).

³³ Halil Sahillioğlu, "Darphâne" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993, C.8, 501-505.

³⁴ 1356 yılına kadar Armağan Çelebi maden emini olarak görev yaptığı sürece oturduğu mahalle "Armağan" ismi ile anılmıştır. Daha sonra burada maden işçilerinin, ırgatların ikamet etmeleriyle beraber isim değişikliğine uğramış, "Irgat Mahallesi" denmeye başlamıştır. XV. yüzyılda Gümüş kasabası Câmi-i kebir, Darphâne, Armağan bir diğer adıyla Irgat olarak adlandırılan üç mahalleden ve yaklaşık üç yüze yakın haneden oluşan bir kasabadır. 1452-1453 yıllarında maden eminliği görevinde İskender Çelebi olduğu bildirilmektedir. Bkz. Abdizade Hüseyin Hüsamettin, *a.g.e.*, s. 352-360.

³⁵ Sahillioğlu, *a.g.m.*, s.503.

³⁶ BOA, C..DRB., 17/818, H. 20 Ş 1215 (M. 6 Ocak 1801).

³⁷ Altunbay, *a.g.m.*, s. 794.

1811 yılında darphâne tarafından Gümüş maden emini Fazlızâde Seyyid Mehmed Said'e maden mülhakatından Zeytun ahailerinin borcu olan altı bin beş yüz kuruşun önceki maden emini Osman tarafından kabul edildiği fakat kendisinin bu miktarı tahsil etmesi gerektiği bildirilmiştir.³⁸ Ancak bu meblağ halef ve selef muhasebelerine ithal ve kabul olunmak icab etmiş ise de halefi olan Fazlı zâde Said Efendi tarafından kabul olunmadığından bu meblağın tahsili için emr-i şerif verilmiştir.³⁹

Gümüşhacıköy madenin gelir kaynakları da Darphâne vasıtasıyla düzenlenmektedir. Şöyle ki; bu madenin kömür, kütük ve kiremit imali gibi ihtiyaçları için maden emrine verilen yerlerin 1802 senesi iltizam bedelleri arşiv kayıtlarında belirtilmiştir. Hacıköy mukataasının 17.750 kuruş, Gümüş mukataasının Tokat voyvodası tarafına verilecek mal kalemiyesinden başka 3.151 bir buçuk kuruş faiz(kâr), Korköy ve Trabzon ile 3.000 kuruştur. Bu yerlerin iltizam bedeli Darphâne-yi Amire'den verilerek maden eminine ihale olunmuştur. Ancak bu miktar maden için fazla olduğundan her sene iltizam bedelinin Darphâne-yi Amire'den gönderilmesi, ilgili belgelerin maden emini tarafından saklanması ve ihtiyaç kadar sermayenin maden emniğine gönderilmesi üzere ferman verilmiştir.⁴⁰

2.2.2. Gümüş Maden Eminleri

Emin, Osmanlı Devleti'nde bir memur gibi belli bir görevi üstlenen ve bunun karşılığında ücret alan, fakat buna karşılık bu görev ile ilgili herhangi bir risk almayan görevliler için kullanılan bir tabirdir. Eminler üstlendikleri görevler ile ilgili giderleri karşılamak amacıyla hazineden nakit para alabilirler ya da bazı mültezimlere havale ile iltizam bedellerinden de tahsilat yaparak bu giderleri karşılayabilmektedirler. Bu ödemelerin sonradan borçlarına sayılması nedeniyle eminin özellikle mukataa ve iltizam kurumu ile çok sıkı bir bağı bulunmaktadır.⁴¹

Maden eminleri atanırken kendilerinde sadakat ehli, iyi hizmetleri ile bilinen kişiler olmalarına dikkat edilmektedir. Bu görevlendirme Darphâne Nazırı'nın bir taktirle vezir-i azama, onun da bir telhise bildirmesi sonucu uygun görülürse hatt-ı hümayun sadr olduğu belirtilir ve atama ferman-ı şerif ile gerçekleşmektedir. Bu atama madenin Darphâne'den yönetildiği dönemler için geçerlidir. ⁴² Darphâne Nazırı Ahmet Şakir Paşa'nın taktiri üzerine Ömer'in bu göreve atanmasına dair belgeden Gümüşhacıköy'de de bu atama usulünün gerçekleştiği görülmektedir.⁴³

³⁸ BOA, C..DRB.,14/680, H.18 Ş 1226 (M. 7 Eylül 1811).

³⁹ BOA, CDRB, 103/4584, H. 11 Ş 1226(M. 29 Ekim 1811).

⁴⁰ BOA, C..DRB., 39/1924, H. 29 ZA 1216 (M. 2 Nisan 1802).

⁴¹ Halil Sahillioğlu, "Emin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1995, C.11, s.111-112.

⁴² Tızlak, *a.g.e.*, s. 57.

⁴³ BOA, C..DRB., 17/818, H. 20 Ş 1215 (M. 6 Ocak 1801).

XIX. yüzyılın başlarında Gümüşhacıköy madeninde tespit edilebilen maden emînleri ve görev yılları aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Tablo 1: Gümüşhacıköy Maden Emînleri ve Görev Yılları

Maden Emîni	Göreve Geldiği Yıl
Silahdar Ömer ⁴⁴	1801
Mustafa ⁴⁵	1802
Hassa silahşörlerinden Velibeyzâde Seyyid Ahmed ⁴⁶	1804
Cabbar zâde Süleyman ⁴⁷	1806
Osman ⁴⁸	1807
Ömer ⁴⁹	1808
Osman ⁵⁰	1809
Seyyid İsmail ⁵¹	1809
Fazlı zâde Seyyid Mehmed ⁵²	1811
Osman ⁵³	1815-1817-1819 (Görevde olduğu yıllar)
Ali Ağa ⁵⁴	1821

Tablo 1 incelendiğinde maden emînliği görevine getirilenlerin genel olarak mart ayı başından itibaren bir yıllığına atandığı, içlerinde silahdar, hassa silahşörü gibi devlet görevlilerinin bulunduğu görülmektedir. Aynı yıl iki kişinin görev yapması muhtemelen ölüm ve azledilme gibi nedenlerle gerçekleşebilen durumlar için geçerlidir.

Maden emînlerinin atandığı, bölgenin yöneticilerine bir yazı ile bildirilmiştir. Kadılar ve naiblerin en önemli görevlerinden biri de maden işleriyle yakından alâkadar olmaktır. Madenler hakkında yazılan hükümlerin çoğunluğunda maden amiriyle birlikte o mahallin sorumlu kadısına da hitap edilmektedir.⁵⁵

⁴⁴ BOA, C..DRB., 17/818, H. 20 Ş 1215 (M. 6 Ocak 1801).

⁴⁵ BOA, C..DRB., 39/1909, H. 1216 L 09 (M. 12 Şubat 1801).

⁴⁶ BOA, C..DRB., 54/2667, H. 5 L 1218 (M.18 Ocak 1804).

⁴⁷ BOA, C..DRB., 56/2783, H. 23 ZA 1220 (M. 12 Şubat 1806).

⁴⁸ BOA, C..DRB., 19/918 H. 03 B 1222 (M. 6 Eylül 1807).

⁴⁹ BOA, C..DRB., 32/1573, H. 17 C 1223 (M. 10 Ağustos 1808).

⁵⁰ BOA, C..DRB., 17/839, H.15 RA 1224 (M.30 Nisan 1809); BOA, C..DRB., 3/127, H. 16 L 1224 (M. 5 Aralık 1808).

⁵¹ BOA, C..DRB., 25/1248, H. 29 S 1224 (M. 15 Nisan 1809).

⁵² BOA, C..DRB.,14/680, H.18 Ş 1226 (M. 7 Eylül 1811).

⁵³ BOA, C..DRB., 27/1350, H. 3 M 1231 (M. 8 Aralık 1815).

⁵⁴ BOA, TS.MA.e. 1133/1, H. 11 Ş 1236 (M.12 Temmuz 1821).

⁵⁵ Çağatay, a.g.m. s. 126.

İncelenen belgelerde genel olarak “Amasya kadısına ve Gümüş ile Hacıköy naibine” hitabı birçok yerde geçmektedir. Bunun yanında “voyvoda ve iş erlerinin” de yazılan hükümlerin muhatabı olduğu tespit edilmiştir.

Gümüşhacıköy’de Cabbar zâde veya Çapar zâde Süleyman olarak maden eminliği görevini üstlenen kişi Akdağ, Bereketli madenlerinin de eminliğini üstlenen Çabar zâdelerden biridir.⁵⁶ Devlet bu dönemde Anadolu’daki önemli ayan ailelerden biri olan Caniklilere karşı Cabar zâdeleri desteklemiş iki aile arasında zaman zaman denge sağlamaya çalışmıştır. Cabbar zâde Süleyman zamanında maden için hala işçi ihtiyacının giderilemediği anlaşılmaktadır. Gerekli olan amele ve madenciyanın tedarik edilmesi ve burada yine gümüş ve altın çıkarılmasına dikkat ve itina gösterilmesi istenmiştir. Ayrıca yeni mağaraların açılması, gereken levazımatın sağlanması, kiremit imali, bölge halkının serbestiyet kurallarınca idare edilmesi ve saadetlerinin muhafaza edilerek yönetilmesi yönünde ferman gönderilmiştir. Gümüşhane eminine yazılan hükümde de benzer bilgilerin yanında Amasya sancağındaki Gümüş madeninden gelen numunelerden maden cevherinin bereketli olduğu bildirilmiş, bu yüzden de Gümüşhane madenlerinden prustad ve kalcı amelesi getirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Ayrıca bu dönemde 1806 yılındaki gümüş içerikli altın/kurşun miktarının 15.965 dirhem miktarını 1809 yılında 41.260 dirheme çıkararak üretimde artışı sağlamıştır.⁵⁸

Ayrıca 1821 yılında Gümüşhacıköy eminlerine 7500 kuruş hizmet bedeli olmak üzere toplam 21.900 kuruş maden caizesi verildiği görülmektedir.⁵⁹ Madenlerin eminler vasıtasıyla emanet usulüne göre idare edildiği dönemlerde “hâsıl” olarak adlandırılan ve madenlerden ne miktarda ürün elde edilirse onun Darphâneye teslimini öngören sistemin en önemli eksigi, ürünün artışı şart koşulmuş olsa da eminlerin üretimde oluşabilecek zarardan sorumlu olmamalarıdır. Bu nedenle kâr elde etmek için çok da çaba göstermemelerine neden olmuştur.⁶⁰

2.3. Gümüşhacıköy Madeni Çalışanları, Yükümlülükleri ve Muafiyetleri

XIX. yüzyılda yeni maden kanunları çıkarılıncaya kadar Osmanlı madenleri şer’i hükümlerle işletilmiştir. Bu madenler ile ilgili Fatih Sultan Mehmet devrinde de çeşitli kanunlar hazırlanmış olup maden ocaklarında çalışanların yükümlülükleri, devletle ilişkileri, sosyal yaşantıları, maden cevherinin çıkarılma, ayrıştırılma, tartılması ve ilgili yerlere gönderilmesi gibi çeşitli hükümler yer almaktadır. Kanunnamelerde madenci reayasına birtakım iktisadî muafiyetler tanınmış ve merkez tarafından tayin edilen eminler vasıtasıyla yönetilmiştir.⁶¹

⁵⁶ Yaşar, Öçal, Çapar zâde (Çapanoğlu) Süleyman Bey’in İdaresindeki Maden İşletmeleri, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı Cilt. 1*, 374-391.

⁵⁷ BOA, C..DRB., 56/2783, H. 23 ZA 1220 (M. 12 Şubat 1806).

⁵⁸ Öçal, *a.g.m.*, s.383.

⁵⁹ BOA, *Bab-ı Defteri Başmuhasebe Defterleri [D..BŞM.d..]*, 8824, H. 29 Z 1236 (M. 27 Eylül 1821).

⁶⁰ Hamit Şafakçı, *Bozkır’da Madencilik (1176-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s. 67.

⁶¹ Altunbay, *a.g.m.*, s.792.

Madenci, tomrukçu, kömürcü, ahenger, derbentçi olarak gruplara ayrılan maden işçileri “*madenciyan taifesi*” olarak adlandırılmıştır. Madenlerde çalışanlar reaya olmadıklarından dolayı raiyyet rüsumundan ve bazı örfi vergilerden de muaf tutulmuşlardır. Bunun karşılığında madenlerden ayrılmaları yasaktır. Sadece ustalar bir vekil bırakarak belli bir süre madenden ayrılabilirler.⁶² Cizye vergisi hariç Müslüman ve gayrimüslim madenci arasında hiçbir fark yoktur ve kazai-hukuki mercileri, emir ve idaresi altındaki maden emindir. Gümüşhacıköy maden emini de maden sahası içerisinde ortaya çıkabilecek davaları yürütmekle görevlendirilmiştir. Gümüşhacıköy’de de benzer bir biçimde 1804 yılında Gümüş madeninin yeni emini Velibeyzade Seyyid Ahmet’e Gümüş ile Hacıköy kazâsı ve Kabakoz nahiyesinin kalelerinin madene bağlı olup, serbestiyet kuralları içerisinde idare edileceği, bu bölgenin korunması, himayesi ve ortaya çıkan davaların kendisi tarafından yürütülmesine izin verilmiştir.⁶³

Madenlerin teknik teşkilatında bulunanları Neşet Çağatay şu şekilde açıklamıştır; Ustalar: (Hutmanlar, Kalcılar, Prustadlar, Şafarlar, Lüpçüler, İfrazcılar, Sahib-i Ayarlar, Meremmetçiler, Neccarlar (çilingir), demirciler, marangozlar), İşçiler: (1. Askerî teşkilâta bağlı olanlar: Yaya veya piyadeler, müsellemler, yörükler, emekli sipahizadeler. 2. Reayadan ayır edilerek madenci sınıfına dahil edilenler: plakançarlar, tekneçiler, kazıcılar, dolapçılar, lağımçılar, muştlarlar, rençberler. 3. Esirler), *Yardımcılar*: (Odun, kömür, sırik getiriciler, madenden cevher, madene levazım nakleden mekkâriler, madencilere zahire vesair yiyecek temin eden ve maden işlerine yardım eden civar karyeler ahalileri), Muhafızlar :(Sekbanlar, martaloslar, aşiret reisleri, bazı ahvalde de mıntakanın valisi).⁶⁴ Görüldüğü gibi oldukça geniş bir kadro maden için çalışmaktadır. Madenlerde çalışmak çok meşakkatli bir olduğundan devlet bu grubun işine devam etmesi için gerekli kolaylıkları sağlamaya çalışmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi bir yerde maden bulunursa o bölgeden alınan örnek İstanbul’a gönderilip incelendikten sonra maden ocağı açılmasına karar verilirse civar köylerin ahalisi reayadan ayrılarak madenlerde çalıştırılmıştır. Ayrıca maden ocaklarının yakın çevresindeki yöreler de maden ocağının ve burada çalışacakların ihtiyaçlarını karşılamak üzere görevlendirilmiştir.⁶⁵

İncelenen dönemde Gümüşhacıköy madenlerinde Gümüş ile Hacıköy ve Kabakoz nahiyesi ahalileri, Merzifon kazâsında bulunan Korköy köyü ve Hacıköy kazâsı dahilinde olan ve Döğüncü? ve Arabacı köyleriyle Zeytun kazâsının bütün köyleri serbestiyet üzere bu madene bağlanmıştır. ⁶⁶ Bu emirlerin ardından Şubat 1801 yılında yazılmış başka bir buyruğunda madencilerin muafiyetleri üzerinde durulmuştur. “Ma ‘âdîn-i Hümâyûn-ı Şahâne”den Hacıköy kazâsında yeniden açılmış olan maden mülhakatından Korköy olarak bilinen köy ahalileri bütün tekâlîf-i şakkadan muaf olmak ve hiçbir bahane ile maden eminlerinden başka hiç kimsenin söz söylememek üzere madeni idare etmeleri hatt-ı hümâyûn ile bildirilmiştir. Belgeden madencilerin her türlü saldırıya karşı korunduğu da göze çarpmaktadır.

⁶² Varlık, *a.g.m.*, s. 917.

⁶³ BOA, C..*DRB.*, 10/464, H. 5 L 1218 (M.18 Ocak 1804).

⁶⁴ Çağatay, *a.g.m.*, s.126.

⁶⁵ Varlık, *a.g.m.*, s. 917.

⁶⁶ BOA, C..*DRB.*, 18/ 865, H.18 S 1215 (M.11 Temmuz1800).

Osmanlı kanunları gereği bu gruplara askeri ve sivil idarecilerin müdahale etmesine imkân tanınmadığı görülmektedir. Bu dönemde; Sivas eyaleti arazisinde Korkköy'e yakın mahalde bulunan Kenanoğlu adlı kimse, buradaki bazı arazi ve mezraaları zabt ederek ahali ve fukarayı sebepsiz suçlayıp incitmiş, korkutmuş bu nedenle köy ahalişi perişan olduğunu bildirmiştir. Serbestiyet kurallarına aykırı davranan Kenanoğlu'nun bu fiiliyatı nedeniyle maden kanunlarını ihlal ettiği ve bu nedenle Kenanoğlu'nun işgal ettiği yerleri sahiplere vermesi yönünde ferman verildiği anlaşılmaktadır.⁶⁷

Madenciyan tائفesi olarak belirlenen reayanın seçiminde en önemli husus tecrübedir. Daha önceden bu işle uğraşmaları onların tercih edilmesinde en önemli sebeptir. Devlet madencilerin çocuklarının da aynı işi sürdürmelerini hoş karşılamış ve bunu kanuna bağlayarak izin vermiştir. Madende çalışanlar genel olarak bölge ahalisinden seçilmektedir. Fakat cevherin geniş nemalı olması başka bölgelerden de madenci tayin edilmesinde neden olmuştur.⁶⁸ Osmanlı Devleti'nde sık sık karşılaşılan bu olaya Gümüşhacıköy'de de rastlanmaktadır. İncelenen dönemde Gümüşhacıköy madeninde nitelikli işçi ihtiyacının bulunduğu anlaşılmaktadır. Gümüşhane naibine yazılan hükümde bu yeni madenin ihalesinin 1216 Mart başından (M.1802) itibaren bir sene müddetle Mustafa adlı şahsa verildiği, buradaki madende çalışmak üzere Gümüşhane madenlerinden alanında mahir yirmi prustad⁶⁹ ve kâlcı⁷⁰ amelesi getirilmesi istenmiştir.⁷¹

Seyyid Ahmet'ten sonra maden emniyeti görevine getirilen Cabbar zâde'ye yazılan hükümde işçi ihtiyacının hala devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda 1806 yılında Gümüşhane eminine yazılan hükümde de benzer bilgilerin yanında Amasya sancağındaki Gümüş madeninden gelen numunelerden maden cevherinin bereketli olduğu bildirilmiş, bu yüzden de Gümüşhane madenlerinden prustad ve kâlcı amelesi getirilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.⁷² Gümüşhane madenleri yetişmiş ustaları ile Osmanlı Devleti için madencilik alanında en kıymetli bölgelerden biridir. Aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman döneminde buradan elde edilen gelir, devlet bütçesinin %5'inden fazlasını karşılamaktadır.⁷³

Dolayısıyla burada çalışan madencilerin diğer bölgelere oranla daha tecrübeli ve nitelikli olmalarından dolayı Gümüşhacıköy gibi diğer maden ocakları da buradan işçi talebinde bulunmuşlardır.⁷⁴

⁶⁷ BOA, C..DRB., 12/566, H.13 L 1215 (M. 27 Şubat 1801).

⁶⁸ Altunbay, a.g.m., s.794-795.

⁶⁹ Prustad, madenlerde teknik elemanlardan olup yakılan fırnlarda cevherin işlenmesi işlemini gerçekleştiren gruptur. Tızlak, a.g.e., s.113.

⁷⁰ Kâlcı, prustadla birlikte cevherin fırnlarda pişirilmesi işini yapan görevlidir. Bkz.Şafakçı, a.,g.,t., s.190. Kâl ağası cevherin tabhiye yani ısıtılması işlemlerine nezaret eden kişidir. Bkz. Tızlak, a.g.e., s. 111.

⁷¹ BOA, C..DRB., 43/2134, H. 9 L 1216 (M. 12 Şubat 1802).

⁷² BOA, C..DRB., 56/2783, H. 23 ZA 1220 (M. 12 Şubat 1806).

⁷³ Çağatay, a.g.m., s.118.

⁷⁴ Hamit Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik (1176-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s. 34.

Kazaların köyleri ile madene bağlanmasında bölge halkının, sorumlulukları sadece madenlerin çıkarılması ile ilgili değildir. Bunun dışında sadece maden çıkarmak, arıtmak veya kuyu inşa ve tesislerdeki onarımlarla ilgilenmek dışında arıtım için gerekli odun ve odun kömürünün tedariki, madencilerin yiyecek temini, hayvanları ile madenin nakledilmesi işlerinden de sorumludurlar.⁷⁵

Aynı yıl Merzifon ve Zeytun kazâları naiblerine, voyvoda, kadı ve iş erlerine yazılan hükümde madende çalışanların yükümlükleri hatırlatılmıştır. Buna göre; daha önceki emninlerin mesul olduğu şartların geçerli olduğu; kömür, kütük, odun ve sairenin maden ahalileri tarafından vakti zamanıyla tedarik ve imal etmeleri için maden emini Seyyid Ahmet'e görev verilmiştir.⁷⁶ Gümüşhacıköy madenlerinde Zeytun kazâsına bağlı köylerden daha çok dağlık olan yerler kütük ve kömür getirilmesi amacıyla görevlendirilmişlerdir. Gümüşhacıköy'e Gümüşhane'den gelen madenciler için hanelerin yapım masrafları ve eski-yeni fırınların ve madencilerin ihtiyaçlarının yalnız Gümüş ile Hacıköy ve Kabakoz ahalilerinin ianesiyle karşılanamayacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden madende kiremit imali için yukarıda bahsedilen Trabzon'da Hatuniye vakfı mülhakatından olup Merzifon kazâsında bulunduğu Korköy ve Hacıköy kazâsı dahilinde olan Dügünci? ve Arabaci? köyleri ve bundan başka Zeytun kazâsına bağlı köylerden ekseri dağlık olan yerlerden kütük ve kömür getirilmesine karar verilmiştir. Aşâr ve rüsümâtının sipahiler tarafından tahsiline ve imdad-ı hazariye, nüzul ve avarızın emnin marifetiyle tahsil edilip maden için kullanılması gerektiği bildirilmiştir.⁷⁷

Yukarıda belirtilen kazalar dışında Kulb? Kalesi ihtiyaç duyulan kömür ve kütük tedariki için maden emrine dahil edilmek istenmiştir. Gümüş kazâsı civarında ve bir buçuk saat mesafede bulunan Kabakoz nahiyesine bağlı olan Saraycık, Kanlıcı, Yosacık, Kızılca köyü, Şeyhler adlı beş kale ahalileri de daima kömür hafrı ve kütük temininde görevlendirilmişlerdir. Adı geçen kale ahalileri bu hizmetleri karşılığında tüm örfi vergilerden muaftırlar. Aslında bu köyler idari taksimatta Vezirköprü'ye bağlı olmasına rağmen, maden emniyeti emrine verilmiştir. Yine aynı belgede madende kiremit imali yapıldığı, zer(altın), sim(gümüş), kurşun çıkarıldığı, bu madenlerin çıkarılmasında belirlenen kurallara uyulması ve yükümlülüklerinin baş muhasebeye kaydedilmesi istenmiştir. Ayrıca Gümüş ile Hacıköy kazâsı ve Kabakoz nahiyesinin kaleleri ve madene bağlı olan kazâ, nahiye ve kaleler maden emniyeti marifetiyle serbestiyet üzere olduğu ve her türlü taciz ve şikâyete meydan verilmemesi hususunda gayret edilmesi için yeniden ferman gönderildiği anlaşılmaktadır.⁷⁸ 1808 yılında madene yeni köyler dahil edilmiştir.

Amasya kadısına ve Gümüş ile Hacıköy kazâsı naibine ve maden emniyeti Osman'a hitaben yazılan hükümde Gümüş kazâsına iki saat mesafede olup bundan önce Kabakoz nahiyesine bağlı olan Kabadanhal? ve Karık adlı iki köy geriye kalıp henüz madene bağlanmadığından halkının çevreden rahatsız edilmeleri nedeniyle bunların da diğer köyler gibi madene bağlandığı bölge yöneticilerine bildirilmiştir.

⁷⁵ Altunbay, *a.g.m.*, s.793.

⁷⁶ BOA, C..DRB., 54/2669, H.5 L 1218 (M. 18 Ocak 1804).

⁷⁷ BOA, C..DRB., 17/818, H. 20 Ş 1215 (M. 6 Ocak 1801).

⁷⁸ BOA, C..DRB., 39/1909, H. 1216 L 09 (M. 12 Şubat 1801)

Madene yakın olup Köprülüzade vakfı mülhakatından olan Ereli köyü dağlık bir yerde bulunup ahalisi kömür yakma işleriyle malum olduklarından dolayı bu köyün de serbestiyet şartlarınına madene bağlandığı belirtilmiştir.⁷⁹

Serbestiyet kuralları içerisinde bulunan maden ahalisinin korunması işine devlet büyük itina göstermiştir. Kezâ maden kanunları da bu gruplara askeri ve sivil yöneticilerin müdahale etmesini yasaklamıştır.⁸⁰1801 yılında Amasya'dan bazı kimselerin maden ahalisinin görevlerine müdahale ettiğinden dolayı bu kimselerin ortaya çıkarılması ve bunların kim olduğunun belirlenmesi için Amasya kadısı, müftüsü ve mütesellimine ferman gönderilmiştir. Yine aynı belgede ödenmesi gereken avarız bedelini Amasya mütesellimi ve Gümüş ile Hacıköy maden eminine teslim edemediklerinden dolayı Amasya ulemasından sabık müftü, şeyh, hoca gibi kimselerin halkı tahrik ettiği, fesada başladıkları tespit edilmiştir. Ancak bu şahısların umur-ı memlekete karışmayıp hanelerinde kendi işleriyle meşgul olmaları yönünde şeyhülislamdan bir tevbih yazılmıştır. Bunların ortaya çıkardıkları dedikodunun fesada neden olduğu merkeze bildirilince merkezi yönetim de bu kimselerin kimler olduğu ve isimlerinin bildirilmesini istemiştir.⁸¹

Maden reayası zaman zaman olağanüstü durumlarda toplanan vergilerden de muaf olmak istemiştir. 1829 yılında Gümüş ve Hacıköy maden kazâsı ahalileri madencilik muafiyetleri nedeniyle Şark ordusu için toplanacak olan arpa, kağnı arabası ve develerden muaf olmak istemiş fakat bu bölgelerin tekâlif-i seferiyeden istisna olunamayacağı ve hisseleri kadar vermeleri gerektiği şer 'i şerif üzere belirtilmiştir. Bu tahsilatın da maden emini tarafından yapılması istenmiştir.⁸² Sonraki yıllarda serbestiyet kurallarının devam ettiği görülmektedir. 1837 yılında da Sivas müşirine yazılan kaime de buradaki kazâ ahalilerinin bağlı olduğu serbestiyet şartları çerçevesinde icra ve iktizasına bakılması ve madenin layıkıyla işletilmesi istenmiştir.⁸³

2.4. Madenlerin Miktarı ve Nakliyesi

İncelenen dönemde madenden elde edilen miktar ile ilgili olarak bazı bilgiler elde edilmiştir. 1806 yılındaki 15.965 dirhemlik gümüş içerikli altın/kurşun miktarının 1809 yılında 41.260 dirheme çıktığı tespit edilmiştir.⁸⁴1815 yılında Ma'âdîn-i Hümâyûn-ı Şahane'den Gümüşhacıköy madeni hasılatından olmak üzere maden emini Osman Ağa tarafından bu sene elde edilen saf ve karışık gümüşün Darphâne'de herkesin huzurunda tartıldığı yirmi sekiz parçası saf gümüş olarak 18.245 dirhem ve dokuz parçası karışık gümüş olmak üzere 4.245 dirhem geldiği görülmektedir. Karışık olan gümüşde her bir ölçekte bir kîrât ortaya çıktığı belirtilmiştir.

⁷⁹ BOA, C..DRB., 3/127, H. 16 L 1224 (M. 5 Aralık 1808).

⁸⁰ Altunbay, a.g.m., s. 792.

⁸¹ BOA, C..DRB., 19/909, H. 1216 B 03 (M. 9 Kasım 1801).

⁸² BOA, Cevdet Dahiliye (C..DH.), 223/11119, H. 19 Z 1244 (M. 22 Haziran 1829).

⁸³ BOA, CDRB., 22/109, H. 6 N 1253 (M. 4 Aralık 1837).

⁸⁴ Öçal, a.g.m., s.383.

Gümüşün, Darphâne-yi Amire'de cinsinin takdir edilmesi ve ifrazciyana teslim edilip fiyatının belirlenmesi için izin istenmiştir. ⁸⁵ Bu dönemde 1817-1818 yıllarında Keban'da 855.460 dirhem, 1783 yılında Ergani madeninde 12.164 dirhem, Tevfik madeninde 1800-1802 yıllarında 5095 dirhem gümüş üretildiğini ⁸⁶ düşünürsek Keban madenine oranla gümüş üretiminin oldukça düşük olduğu fakat Ergani ve Tevfik madenlerine göre nispeten daha iyi bir üretim olduğu düşünülebilir.

13 Ağustos 1819 tarihinde Merzifon ve Merzifonabad kazâlarının, Gümüşhacıköy Maden idaresine bağlanmış olduğu görülmektedir. Daha sonra bu karar Sivas valisine bildirilmiş, Gümüşhacıköy madenlerinde on beş fırında imal olup ortaya çıkarılan 37.145 dirhem gümüşün Darphâne-yi Amire'ye gönderildiği ve dolayısıyla cevherin bereketinin anlaşılmasından dolayı bu kazaların madene bağlandığı vurgulanmıştır. Aynı yıl madenin senelik mukataasıyla beraber kalemiye ve faizinin(kârının) 18.000 kuruş olduğu ahâlisinin emin emrinde serbestiyet kurallarınca madene bağlandığı görülmektedir. Ardından eski maden emini Fazlızade Seyyid Said Ağa zamanında madende mevcut olan 8474 dirhem saf gümüş ile madencilerin borcu olan 16.900 kuruş, maden emniği görevine getirilen Osman Ağa'ya devir ve teslim edilmiştir. Zeytun ve diğer kazâlardaki bakiyeler, muhasebe ve sairelerin de aynı şekilde yed-i emine teslim edilmesi istenmiştir.⁸⁷ Madende çıkarılan maden miktarına bakıldığında bir istikrar olmadığı görülmektedir. Yıllara göre azalıp artan bir üretim söz konusudur.

Madenlerin ilgili yerlere veya limanlara nakledilmesi madencilik sektörünün faaliyetleri arasındadır. Osmanlı Devleti'nde aktif olan karayolu güzergahlarına bakıldığında önemli bir kısmının iskelelere yöneldiği görülmektedir. Bu istikametlerden biri de Keban/Ergani-Sivas-Tokat'tan iki kol halinde Tokat-Amasya-Samsun İskelesi ve Tokat-Merzifon-Osmancık-Çankırı-Bolu-İzmit İskelesi'dir. ⁸⁸

İncelenen dönemde Gümüşhacıköy'de çıkarılan diğer bir kısım madenin Darphâne-yi Amire'ye getirildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta maden emini ile müzakere edilip mübaşir vasıtasıyla getirilerek kara yolu ile Samsun iskelesine nakl edilmesine ihtimam ve dikkat olunması istenmiştir. Gümüşhacıköy naibine ve maden emini Osman Ağa'ya kurşun madeninin iskeleye gelinceye kadar yol üzerinde bulunan kazâların yöneticileri de bu işte sorumlu olarak Samsun iskelesinde tartılması, sayılması ve ardından deniz yoluyla Samsun'dan İstanbul'a getirilmesi emredilmiştir.⁸⁹ Daha sonraki yıllarda da madenlerin taşınmasında bu yolun sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.⁹⁰

---

⁸⁵ BOA, C..DRB., 27/1350, H. 3 M 1231 (M. 8 Aralık 1815).

⁸⁶ Tızlak, a.g.e., s. 121-137.

⁸⁷ BOA, TS.MA. e. 1215/31, H. 5 L 1235 (M. 24 Ekim 1819)

⁸⁸ Altunbay, a.g.m., s. 804.

⁸⁹ BOA, C..DRB., 35/1709, 24 C 1232(11 Mayıs 1817).

⁹⁰ Keçeci Kurt, a.g.m., s. 85.

SONUÇ

İsmi burada çıkarılan gümüş madeninden alan Gümüşhacıköy, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girdikten sonra önemli bir maden bölgesi olarak görülmüştür. Özellikle para ihtiyacının karşılanması açısından stratejik öneme sahip olan gümüş burada, kurşun, altın gibi diğer madenlerle bir arada bulunmaktadır. Emanet usulü ile işletilen Gümüşhacıköy madenlerinin üretimi XVI. yüzyıldan sonra Amerika'dan gelen gümüş madeninin Osmanlı ülkesinde yayılmasıyla önemli ölçüde etkilenmiştir. Ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi ve iktisadi durum bir dönem madenlerin ihmal edilmesine sebep olmuştur. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Gümüşhacıköy madenlerinin yeniden canlandırılması ve yeni fırınların eklenmesi gibi faaliyetlerin arttığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde madenler XIX. yüzyıl ortalarına kadar genel olarak devletçi bir zihniyetle idare edilmiştir. Maden bölgeleri mukataa haline getirilerek devletin elinde kalmaktadır. İncelenen dönemde Gümüşhacıköy madenlerinin verimli bir şekilde işletilmesi ve devlet hazinesine katkı sağlaması için devletin azami çaba sarf ettiği görülmektedir. Maden emirlerinin düzenli şekilde tayin edilmesi ve maden işletmesinin nizamnamesinin belirlenmesi devletin bu madenin işletilebilir ve karlılığını artırmak adına yaptığı önemli icraatlardandır. Devletin farklı madenlerden usta ve işçileri madene getirmek için uğraşması bu madene verdiği önemin de göstergesidir.

Gümüşhacıköy madenleri idari açıdan Sivas vilayetine bağlı olup mali açıdan Darphâne-yi Amire tarafından yönetilmektedir. Hususi bir kanunnamesi olmayıp mevcut maden kanunları çerçevesinde idare edilmiştir. Belgelerde bu bölge madenlerinden bahsederken “ma'âdîn-i cedid-i hümayun”, “ma'âdîn -i hümayûn-ı şahâne” veya “ma'âdîn -i hümayûn emaneti” ifadelerinin kullanılması bu madenin özel bir statüye tabi tutularak devlet hazinesinin başlıca gelir kaynaklarından birisi olarak görülüp en iyi şekilde idare edilmesine çalışıldığını göstermektedir.

Gümüşhacıköy madenlerine önce Gümüş, Hacıköy, Kabakoz nahiyesi ardından bu yerlerin madenin ihtiyaçlarını karşılayamayacağı düşünüldüğünden Merzifon'un Korköy köyü, Hacıköy'ün Dügünci ve Arabacı köyleri ve Zeytun kazâsının bütün köyleri, Kabakoz nahiyesinin bazı köyleri ve sonraki yıllarda Merzifon ve Merzifonabad madeninin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bağlanmıştır. Korköy köyü, Hacıköy'ün Dügünci ve Arabacı köyleri, Zeytun kazâsının bütün köyleri, Kabakoz nahiyesinin bazı köyleri madene kömür ve kütük getirilmesi amacıyla görevlendirilmişlerdir. Bu hizmetleri karşısında serbestiyet kuralları gereği çeşitli vergilerden muaf tutulmuş ve bölge yöneticilerinin de bu serbestiyete saygılı olmaları istenmiştir. Ancak zaman zaman ulemeden müftü, şeyh gibi kimselerin halkı maden emirlerine karşı tahrik ettiği görülmektedir. Bu durumun bu kişilerin maden emirlerine karşı mevcut güçlerini devam ettirme isteğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca maden işletmesinde görev alan ahalinin birçok vergiden muaf tutulması ve yöneticilerin bu muafiyete müdahale etmemesi aynı zamanda madencilik zor ve meşakkatli bir ekonomik faaliyet olduğunun da göstergesidir.

Devletin tüm çabalarına rağmen incelenen dönemde Gümüşhacıköy madeninin verimli bir şekilde işletilmesi sağlanamamış, bu durum devlet hazinesine doğrudan ve dolaylı olarak zarar vermiştir. Daha sonraki yıllarda çıkarılan maden nizamnameler ile yabancılara Osmanlı topraklarında maden arama, işletme ve pazarlama faaliyetlerinde bulunabilme hakkı verilmiştir. Yabancıların madenleri verimli bir şekilde işletmeleriyle madencilik gelirlerinde önemli ölçüde artış yaşanmıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet, Darphâne(C..DRB.)

Dosya no: /Gömlek no: 18/865, 17/818, 12/566, 19/909, 6/293, 39/1909, 39/1924, 43/2134, 54/2667, 54/2669, 10/464, 56/2783, 19/918 16/761, 32/1573, 17/839, 3/127, 25/1248, 12/574, 14/680, 103/4584, 27/1350, 35/1709, 22/109

Topkapı Sarayı Arşivi, Topkapı Sarayı Müze Arşivi (TS.MA.e)

Dosya no/Gömlek no: 1215/72, 1184/30, 1215/31,

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Defterleri (D..BŞM.d..)

Defter no: 8824

Cevdet Dahiliye (C..DH..)

Dosya no/Gömlek no: 223/11119,

1. Diğer Kaynaklar

ABDİZADE Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, H.1329-1330, Hikmet Matbaası.

ALTUNBAY, Mustafa, “Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet “Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.2, Ankara 1943.s.117-126.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2008.

DİA, “Gümüş” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s.270-271.

GENÇ, Mehmet, “İltizam”, TDV İslam Ansiklopedisi,2000, C.22, 154-158.

GENÇ, Mehmet, “Mukâtaa” TDV İslam Ansiklopedisi, 2006, C.31, s.129-132.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 1, İstanbul 2000, Eren Yayıncılık.

KEÇECİ KURT, Songül, Osmanlı Döneminde Gümüşhacıköy'de Madencilik, 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (14 – 17 Şubat 2019 / Yalova), s.79-93.

KESKİN, Özkan, Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906), *OTAM*, 2011, 29(2), 125-148.

ÖÇAL, Yaşar, Çapar zâde (Çapanoğlu) Süleyman Bey'in İdaresindeki Maden İşletmeleri, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı Cilt. 1*, 374-391.

ÖZKAYA, Yücel, "Mütesellim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006, C.32, s. 203-204.

QUATAERT, Donald "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1985, s. 913-916.

SAHİLLİOĞLU, Halil "Darphâne" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993, C.8, 501-505.

ŞAFAKÇI, Hamit, *Bozkır'da Madencilik (1176-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

ŞAHİN, İlhan- Emecen, "Feridun Amasya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1991, s. 1.

TIZLAK, Fahrettin, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, 1999, s. 312-321.

TIZLAK, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara 1997. TTK Yayınları.

VARLIK, Bülent "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1985, s.917-922.